

ТЕОРИЈА ПОЛИТИКЕ И ПОЛИТИЧКА ФИЛОЗОФИЈА

УДК 17.01 Berlin I.

DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.7732022.4>

Оригинални научни рад

Српска политичка мисао

број 3/2022.

Vol. 77

стр. 79-92

Вишња Станчић*

Институт за политичке студије, Београд

Миша Стојадиновић**

Институт за политичке студије, Београд

БЕРЛИНОВО СХВАТАЊЕ ОДНОСА ИЗМЕЂУ ВРЕДНОСНОГ ПЛУРАЛИЗМА И МОРАЛНОГ И КУЛТУРНОГ РЕЛАТИВИЗМА***

Сажетак

Предмет овог рада јесте темељно разматрање вредносног плурализма и моралног и културног релативизма, као различитих мета-етичких теорија. У фокусу анализе налази се Берлиново схватање вредносног плурализма, односно дистинкција између вредносног монизма и плурализма, као и импликације оваквог разликовања. Аутори најпре образлажу релевантност ове теме у оквиру моралних и политичких расправа, истичући повезаност овог проблема са другим кључним питањима, као што су појмови слободе, људске природе и

* Имејл-адреса: visnja.stancic@ips.ac.rs.

** Имејл-адреса: misa.stojadinovic@ips.ac.rs.

*** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

улоге разума. У првом делу рада аутори ће представити Берлиново становиште вредносног плурализма, као схватања по коме, супротно монизму, суштину вредности чини њихова потенцијална међусобна инкомпатибилност и несамерљивост, односно одсуство апсолутне вредности. У другом делу рада аутори ће приказати и анализирати релевантне критике Берлиновог схватања вредносног плурализма од стране савремених теоретичара, са фокусом на Грејево тумачење. Ове критике се свде на интерпретацију Берлиновог схватања као радикалног плурализма, субјективизма и моралног и културног релативизма. Примарни циљ овог рада јесте да покажемо по чему се Берлинова позиција разликује од оваквих становишта и зашто се не може свести на њих. У светлу горе поменутих разматрања, закључак аутора је да схватање о постојању минималног језгра универзалне људске природе и моралности јесте оно што разликује вредносни плурализам од моралног и културног релативизма.

Кључне речи: Берлин, вредносни монизам, вредносни плурализам, рационализам, морални и културни релативизам, субјективизам

УВОД

Вредносни плурализам представља једну од темељних идеја Берлиновог (*Isaiah Berlin*) целокупног филозофског становишта, која је повезана са још једном кључном идејом - идејом слободе. Дистинкција између вредносног монизма и плурализма налази се у основи Берлиновог разликовања између појмова позитивне и негативне слободе (видети Berlin 1992). Монистичко становиште води схватању слободе као позитивног концепта, док плуралистичко имплицира идеал слободног бирања циљева, односно води схватању слободе као негативног концепта.¹ Дихотомија вредносни монизам/ плурализам јесте, дакле, фундаментална и, као таква, фигурира у Берлиновим аксиолошким, моралним и политичким расправама. Ова важна тема тиче се саме природе вредности, односно логичког статуса исказа о вредностима, и представља део ширих, мета-етичких расправа. У том смислу, монизам се може представити као вредносни когнитивизам, док плуралистичко становиште, насупрот томе, води антикогнитивизму.

1 Позитивну слободу Берлин одређује као жељу да сами управљамо својим животом, док негативну као жељу за слободним подручјем деловања. Сходно томе, позитивна слобода представља *слободу за*, док негативна слобода представља *слободу од* (видети Berlin 1992).

Показује се, дакле, да је само питање вредносног монизма и плурализма инхерентно повезано са другим кључним питањима из сфере морала и политике, као што су појмови слободе, људске природе и улога разума. У том смислу, сам Берлин истиче релевантност овог проблема у оквиру моралних и политичких расправа, наводећи да је одувек био заинтригиран диверзитетом људских вредности, циљева и идеала (Berlin 2013, 2). Указујући на дистинкцију између вредносног монизма и плурализма, као и на импликације оваквог разликовања, Берлин је, дакле, настојао да разјасни важно питање о томе да ли можемо говорити о истинитим одговорима када је реч о нормативним питањима. У том смислу, како сам наводи, сврха филозофије састоји се у томе да нам помогне да разумемо себе, односно природу нашег моралног универзума (видети Berlin 1980b, 11).

Интересовање за Берлинове филозофске идеје било је нарочито изражено пред сам крај његовог живота, односно последњих деценија XX века. Наиме, овај историјски период обележен је цветањем постмодернизма, које је допринело појачаном интересовању за Берлиново становиште вредносног плурализма. Оно што је присталицама постмодернизма привукло пажњу јесте Берлинова пасионирана критика рационализма и вредносног монизма, односно уверења да за свако етичко питање постоји само један исправан одговор. Наиме, постмодернисти деле Берлиново плуралистичко - насупрот монистичком становишту. Сходно томе, Берлин је често портретисан као поборник постмодернизма, субјективизма или моралног и културног релативизма (Blokland 1999, 2). Полазећи од Берлиновог одређења вредносног плурализма насупрот монизму, аутори ће, кроз приказ и анализу релевантних критика Берлиновог схватања, настојати да покажу по чему се његова позиција вредносног плурализма разликује од субјективизма, релативизма и постмодернизма, и зашто се не може свести на њих.

БЕРЛИНОВО СТАНОВИШТЕ ВРЕДНОСНОГ ПЛУРАЛИЗМА

Вредносни плурализам подразумева да немамо, нити можемо имати, априорно знање о томе која је вредност највиша, као ни о усклађености између врховних вредности. Ми, дакле, не можемо да знамо која вредност је апсолутна, односно представља *summum bonum*, па, самим тим, не постоји јединствени критеријум којим бисмо се руководили приликом сваког избора. Уколико не поседујемо

такво знање, шта нам онда преостаје? Преостаје нам емпиријска опсервација, односно наше свакодневно искуство, које нам говори о томе да одређене вредности често морамо да жртвујемо зарад других. Опште је место да апсолутна слобода може угрозити једнакост, као и да економски егалитаризам није компатибилан са неограниченом реализацијом принципа *laisse faire*. Такође, апсолутна правда није компатибилна са ништа мање важном вредношћу - милосрђем. У том смислу, можемо се сложити са Берлиновим ставом да смо у свакој појединачној ситуацији принуђени да бирамо између врховних вредности, односно да преузимамо морални ризик и доносимо одлуке, у зависности од конкретних околности: „...Нужност да се бира, да се неке највише вредности жртвују неким другим највишим вредностима, трајна је особина људског усуда” (Berlin 1992, 56).

Супротно оваквом схватању, вредносни монизам подразумева да су вредности међусобно самерљиве, односно да лако можемо да одредимо која вредност је највиша, тј. апсолутна. Импликација оваквог става јесте да моралне и политичке проблеме можемо да решавамо дедуктивним путем, односно да постоји *коначно решење*, захваљујући коме би различити људски циљеви и стремљења били међусобно усклађени. Свет, дакле, може да постане хармонична целина, у којој би сви идеали човечанства били остварени. Монистичко становиште подразумева, дакле, постојање истинитих одговора у сфери морала и политике, односно могућност рационалне реконструкције друштва у светлу специфичног идеала. Овакво схватање налази се у основи сваке мелиористичке концепције историје и људске природе.

Уколико би постојало коначно решење за сва питања морала и политике, ови проблеми би били решавани аритметичким путем, па би појединци били лишени слободе избора у име постулираног идеала. У том смислу, Берлин истиче да је плурализам „истинитији и хуманији идеал” у односу на вредносни монизам (Berlin 1992, 258). Хуманији - захваљујући томе што не лишава појединца слободе избора у име специфичног идеала, који се не може доказати. Овакву тезу Берлин образлаже ставом по коме наша потреба за индивидуалном слободом јесте емпиријска чињеница - емпиријским посматрањем можемо да утврдимо да већина људи током дужег историјског периода придаје велику важност одређеним циљевима и вредностима, а једна од њих је свакако и индивидуална слобода (Berlin and Williams 1994, 306–309). Сходно томе, Берлин наводи да плурализам представља најбољи антидот патернализму и ауторитаризму, колико год циљеви њихових заговорника били

рационални (Berlin 1983, 4).

Плурализам представља истинитији идеал у односу на монизам - захваљујући томе што препознаје диверзитет људских циљева, као и несамерљивост и потенцијалну међусобну инкомпатибилност вредности. Према Берлиновом мишљењу, моралне и политичке проблеме не можемо да решавамо научним методама; апсолутна извесност представља немогући идеал када је реч о нормативним питањима, односно *свету људских ствари*.² Насупрот монизму, плурализам, дакле, признаје реалност наших моралних дилема, односно подразумева да морално одлучивање најчешће није лако, што не имплицира и да је немогуће. У том смислу, можемо закључити да плурализам, боље од монизма, осликава комплексност нашег моралног универзума.

Уколико, дакле, разум не може да нам пружи јединствени и коначни одговор на питање о томе какав живот треба да водимо, на који начин онда доносимо одлуке у сфери морала и политике? Берлинов одговор се састоји у томе да у свакој појединачној ситуацији морамо да преузимамо морални ризик и доносимо одлуке, у зависности од специфичних околности, трудећи се да константно балансирамо између врховних вредности, као што су, на пример, храброст, правда, слобода, једнакост и корисност (видети Berlin 2013, 1–20). Из овога следи да сукоби између различитих људских идеала и циљева не могу да буду избегнути, већ само ублажени; оно што можемо да урадимо, како бисмо смањили патње у друштву, јесте да одржавамо равнотежу између базичних вредности.

КРИТИКЕ БЕРЛИНОВОГ СХВАТАЊА ВРЕДНОСНОГ ПЛУРАЛИЗМА

Једна од релевантних интерпретација Берлиновог схватања вредносног плурализма изнета је од стране савременог енглеског политичког филозофа Џона Греја (*John Gray*). Греј, наиме, прихвата саму идеју плурализма вредности, али се не слаже са импликацијама које Берлин изводи из овакве премисе. Уколико прихватимо Берлинову тезу по којој вредности нису само потенцијално међусобно инкомпатибилне, већ и несамерљиве – онда није могућ рационални избор, већ искључиво *радикални избор*, истиче Греј (Gray 1995, 41–71). Уколико, дакле, не постоји мета-критеријум на основу ког

2 Овде долази до изражаја Берлиново схватање о инхерентно различитим карактерима природних и друштвено-хуманистичких наука, односно њихових циљева и метода (видети Berlin 1980a, 56–80).

бисмо могли да доносимо одлуке и бирамо између различитих вредности, преостаје нам само радикални избор – који представља експресију наших жеља, односно није заснован на рационалној делиберацији. Према Грејевом мишљењу плурализам, дакле, имплицира немогућност рационалног расправљања о вредностима.

Оно што се односи на вредности, односи се и на културе; различите културе формирају дивергентне системе вредности, односно различите – несамерљиве концепције доброг живота. Несамерљивост о којој говори Греј илуструје примерима из естетике: с обзиром да, рецимо, барокне и готичке катедрале представљају посебне, јединствене стилове у архитектури, није могуће међусобно их упоређивати, односно тврдити да је, на пример, свака готичка катедрала лепша или складнија у односу на барокну. На исти начин, није могуће рационално расправљати о различитим стиливима живота, па тако не можемо говорити о квалитативној дистинкцији између, на пример, живота монахиње и куртизане или живота аутономне личности и каприциозног хедонисте. Из овога проистиче да Греј Берлиново виђење човека карактерише као *анти-перфекционизам* (Gray 1995, 51–53). Оваква визија човека подразумева непостојање квалитативне разлике између различитих људских циљева, па тако о разлици између дивергентних начина живота не можемо расправљати на основу рационалних аргумената.

Греј, дакле, истиче да Берлиново схватање вредносног плурализма имплицира одсуство било какве теорије или принципа којима бисмо се руководили приликом прављења избора (Gray 1995, 62). Уколико нам, сходно томе, преостаје само радикални избор, то значи да филозофи нису способни да разреше конфликте између вредности као што су, на пример, правда, једнакост и корисност. Уколико је то случај, које су онда могућности филозофије? Према Грејевој интерпретацији, Берлин је својим тумачењем задатка филозофије прећутно прогласио њен „банкрот” (Blokland 1999, 12).³ Наиме, уколико филозофија не може да нам понуди коначан и јединствен одговор када је реч о етичким питањима, испоставља се да се улога филозофа састоји једино у томе да нам укажу на неизбежни сукоб између различитих људских циљева. На тај начин, како Греј наводи, Берлиново виђење филозофије одступа од доминантних тенденција западне мисли (видети Gray 1995).

---

3 Овде се Греј позива на речи савременог политичког филозофа Џорџа Краудера (*George Crowder*) (видети Crowder 1994, 304).

Берлиново становиште вредносног плурализма према Грејевом схватању садржи, дакле, релативистичке и партикуларистичке тенденције. Поједини савремени аутори на сличан начин интерпретирају Берлина; Парек (*Bhikhu Parekh*) Берлиново схватање плурализма назива „радикалним плурализмом” и „плуралистичким апсолутизмом” (Parekh 1982, 44). Према његовом тумачењу, Берлин све вредности види као једнаке, укључујући, на пример, и вредности које су заступали Хитлер и Стаљин. Косис (*Robert A. Kocis*) такође Берлину приписује уверење да не постоји рационална основа за преферирање било које вредности – па чак ни слободе; из овога проистиче да су сви људски циљеви једнако вредни, односно да нису подложни критичком преиспитивању (Kocis 1983, 375).

Када је реч о критикама упућеним Берлиновом схватању вредносног плурализма, кључно питање јесте: колико је Берлинов плурализам заиста релативистички? Питање које се надовезује на ово јесте: уколико прихватимо плурализам – да ли можемо на смислен и рационалан начин да расправљамо о вредностима или нам преостаје само радикални избор? Да бисмо ослободили Берлина од ‘оптужби’ за радикални плурализам и релативизам, настојаћемо да примедбе Греја, Парека и Косиса прикажемо као погрешно изведене импликације Берлиновог схватања.

Да бисмо показали да Пареково тумачење Берлиновог становишта као радикалног плурализма представља погрешну интерпретацију Берлиновог схватања, позваћемо се на дистинкцију између радикалног и умереног плурализма (видети Weinstock 1997, 490). Радикални плурализам имплицира да било која објективна вредност може у начелу да буде замењена другом вредношћу; са друге стране, умерени плурализам подразумева да неке вредности нису у потпуности замењиве. Према Берлиновом схватању, једна од њих свакако јесте негативна слобода: „Морамо сачувати минимално подручје личне слободе ако не желимо да унизимо или порекнемо своју природу” (Berlin 1992, 209). Сам Берлин, међутим, истиче да не можемо да останемо апсолутно слободни, односно да наша слобода не може бити неограничена, јер се мора водити рачуна и о другим врховним вредностима, као што су безбедност, правда, једнакост и јавни ред.

Насупрот Грејевом тумачењу да нам – услед несамерљивости вредности – преостаје само радикални избор, Берлин истиче како, без обзира на то што не можемо да сведемо моралне одлуке на аритметичке радње, ипак можемо да рационално расправљамо о вредностима (Berlin 1992, 258). Наиме, наши морални судови

нису резултат пуког субјективног расуђивања, већ су засновани на рационалној делиберацији; рационалност у овом контексту подразумева заснованост на рационалним аргументима, односно неарбитрарност У том смислу, плурализам не имплицира нужно принцип “*anything goes*” (Blokland 1999, 10).⁴ Из овога следи да, супротно погрешном тумачењу Берлиновог становишта, одређене политичке теорије можемо сматрати више или мање валидним.

Да бисмо показали да Берлинов вредносни плурализам не може да се сведе на релативизам, навешћемо пример особе која не прави разлику између тога да ли ће да убере јабуку или убије своју породицу. Релативисти би став овакве особе тумачили као израз специфичне моралности, коју није легитимно, па чак ни могуће, процењивати и вредновати из перспективе другачије културе, јер је сваки морал поједнако истинит (захваљујући релативности моралне истине). Берлин се, међутим, не би сложио са оваквим тумачењем, истичући како овакво понашање ипак можемо окарактерисати као нехумано и ирационално, на основу фундаменталних појмова људске природе и рационалности које већина људи дели (Berlin 1999, 161). Иако плурализам подразумева диверзитет људских циљева и вредности, обим прихватљивих животних концепција није неограничен – он мора бити у оквиру тзв. људског хоризонта (Berlin 2013, 12). Оно што, дакле, разликује плурализам од релативизма јесте ограничени, односно легитимни диверзитет. Схватање савременог аутора Вилијама Галстона (*William Galston*) такође можемо навести како бисмо поткрепили тезу да плурализам не треба поистовећивати са релативизмом: „Вредносни плурализам није релативизам. Дистинкција између исправног и неисправног, и између добра и зла је објективна и може се рационално одбранити” (Galston 2004, 5).

Према Берлиновом схватању, постоји минимални скуп супстантивних вредности који већина људи дели током дужег историјског периода, и на основу тога их можемо сматрати „готово универзалним” (Berlin 1999, 161). Ова листа вредности свакако није коначна и може да буде ревидирана, а само разумевање и експресија ових вредности зависе од специфичне културе и историјског тренутка. Људска бића имају довољно тога заједничког – на биолошком, психолошком и социолошком плану, захваљујући чему су могући друштвени живот и друштвена моралност. Постојање

4 Овде се реферира на чувени принцип Пола Фајерабенда (*Paul Feyerabend*) „Све иде”, захваљујући коме се његово схватање науке може окарактерисати као епистемолошки анархизам, односно релативизам (видети Feyerabend 1993).

готово универзалних вредности за Берлина представља емпиријску чињеницу о човечанству; емпиријском опсервацијом можемо да утврдимо да постоји заједнички морални хоризонт који већина људи дели и који чине вредности које су транскултуралне и трансисторијске. Уколико не би постојао овакав минимални скуп вредности, односно скуп моралних категорија који већина човечанства дели – не би била могућа комуникација између различитих култура и цивилизација, односно различитих историјских епоха.

Берлиново схватање људске природе разликује се од класичних филозофских и теолошких традиција по томе што не подразумева постојање јединственог модела људског 'цветања', односно развоја. Према Берлиновом мишљењу, инхерентна одлика људских бића јесте непрестано самокреирање у оквиру одређених концептуалних граница; у том смислу, можемо закључити да Берлиново виђење људске природе садржи одређене романтичарске и историцистичке елементе. Уколико, дакле, не можемо да говоримо о универзалној људској природи, односно о вечној и непроменљивој људској суштини која уопште не зависи од културног и историјског контекста, можемо да говоримо о одређеном минималном језгру универзалне људске природе и моралности. У прилог оваквој тези Берлин истиче како сам појам људског бића не можемо да разумемо изван одређених категорија као што су слобода и принуда, срећа, правда, истина, нада, страх, добро и зло, исправно и неисправно (Berlin 1999, 166). Импликација оваквог схватања јесте да није могуће изнети чисто дескриптивне исказе о појму човека.

Оно што је важно истаћи јесте да Берлинова теза о постојању одређеног корпуса готово универзалних вредности не повлачи за собом и веровање о постојању апсолутних вредности. Један од кључних Берлинових ставова, на коме темељи своје целокупно филозофско становиште, састоји се у томе да ниједна вредност није апсолутна, односно да не може бити супериорна у свим случајевима, већ смо принуђени – у свакој појединачној ситуацији – да бирамо између различитих вредности и неке жртвујемо зарад других. Управо одсуство апсолутне вредности представља централну тезу Берлиновог плурализма. Показује се, дакле, да Грејево тумачење – по коме суштину плурализма чини несамерљивост, односно могућност искључиво радикалног избора између вредности – представља погрешно изведену импликацију Берлиновог схватања. Несамерљивост о којој Берлин говори не подразумева, дакле, радикални избор, већ одсуство апсолутне вредности, односно несводљивост између вредности.

У претходним разматрањима смо, дакле, показали да, супротно интерпретацији Греја, Парека и Косиса, Берлиново становиште вредносног плурализма не може да се сведе на релативизам. Остаје питање: по чему се Берлинов вредносни плурализам разликује од постмодернистичког становишта? Као што смо већ навели, оно што Берлин и постмодернисти деле јесте критика рационализма и монизма. Оно што, међутим, не деле јесте релативистичко и субјективистичко схватање. У прилог тумачењу да Берлин није субјективиста можемо навести његов следећи став: „Постоји свет објективних вредности. Под овим подразумевам циљеве којима људи теже због њих самих, за које су друге ствари само средства” (Berlin 2013, 11). Оно по чему се такође Берлинова позиција разликује од субјективизма и релативизма јесте његово схватање да је могуће је рационално раправљати о вредностима, упркос томе што разум не може да нам понуди јединствени и коначни принцип којим бисмо се руководили при сваком избору између различитих врховних вредности, односно не може да нам пружи одговор на питање о томе шта је *summum bonum*.

Када је реч о Грејевој примедби о томе да плурализам имплицира морални и културни релативизам, можемо приметити да Берлиново становиште подразумева несамерљивост између врховних вредности, односно непостојање мета-критеријума који би нам помогао при избору, али не и несамерљивост између различитих идентитета и култура. Наиме, различите културе можемо међусобно да поредимо и вреднујемо, захваљујући томе што постоји бар делимично преклапање између њих – у оквиру универзалног моралног хоризонта. Супротно Грејевој интерпретацији – показује се да Берлинов плурализам не имплицира културни релативизам. Да бисмо поткрепили овакав став навешћемо следећи пример: особа А преферира вино, док особа Б преферира чај. Овде је реч напросто о различитим укусима и ту више нема шта да се каже – ради се, дакле, о релативизму. Уколико, међутим, говоримо о постојању различитих друштава, чији чланови, иако не деле начин живота, вредности и идеале друге културе, могу да их разумеју, то није релативизам, већ – плурализам. Плуралистичко становиште подразумева, дакле, постојање мноштва људских циљева, које можемо окарактерисати као подједнако рационалне, односно оправдане, иако су међусобно различити, па чак и супротстављени.

Још једна импликација Берлиновог схватања вредносног плурализма према Греју јесте одбацивање идеје о томе да људска историја може да се тумачи у категоријама прогреса, односно

назадовања. С обзиром да не постоји мета-критеријум на основу ког бисмо оцењивали ток историје, оваква идеја није у складу са самом тезом плурализма, закључује Греј (Gray 1995, 83). Супротно Грејевом тумачењу, према Берлиновом схватању можемо говорити о одређеном прогресу у људском знању. Као пример наводи наше схватање ропства; за разлику од класичног схватања – по коме се одређени људи рађају као робови, ми данас знамо да је ропство друштвена, а не биолошка категорија. Захваљујући психолошком, социолошком и историјском знању које смо стекли током времена, наша визија човека у овом историјском тренутку је ближа истини у односу на класичне мислиоце – попут Аристотела. Поред прогреса у знању, по Берлиновом мишљењу можемо говорити и о одређеном моралном прогресу. За разлику од традиционалног органицистичког поимања људске природе и друштва, модерно доба карактерише индивидуалистичко учење – по коме сваки појединац поседује одређена индивидуална права, што представља морални прогрес бар у једном аспекту (Galipeau 1994, 45).

ЗАКЉУЧАК

Својим схватањем о томе да сукоб између врховних вредности - који разум не може да разреши једном за свагда - представља инхерентно обележје човековог положаја, Берлин је довео у питање једну од најдубљих претпоставки западне политичке мисли. Ова претпоставка се налази у основи рационалистичких доктрина, и односи се на постојање јединственог принципа који нам даје одговор на питање о томе како треба да живимо. Берлинова критика монизма представља заправо критику рационализма, перфекционизма и утопизма, односно захтева за савршенством у политици. Импликација овакве критике јесте напуштање просветитељске илузије о могућности рационалне реконструкције моралности, као и идеје о савршеном човеку и друштву.

Берлинов став о ограниченој улози разума када је реч о сфери морала и политике представља, дакле, тезу о фалибилности људског знања. Супротно погрешним тумачењима од стране опонената, из оваквог става ипак не следи закључак да конфликти између вредности не могу да буду разрешени на рационалан начин. Плуралистичко становиште, за разлику од релативистичког, не искључује, дакле, могућност уверљивих аргумената у прилог исправном решењу у свакој конкретной ситуацији. Сходно томе, плурализам јесте компатибилан са постојањем одређених правила

којима бисмо се руководили приликом прављења избора између различитих, често супротстављених, врховних вредности. Таква правила свакако не могу бити апсолутна, што значи да могу да буду прекршена у специфичним околностима. Иако филозофи, према Берлиновом схватању нису, дакле, у могућности да једном за свагда разреше сукобе између највиших вредности, супротно Краудеровој и Грејевој интерпретацији о 'банкроту' филозофије, показује се да се задатак филозофије састоји у критичкој евалуацији, захваљујући чему одређене политичке теорије можемо сматрати мање или више плаузибилним. У том смислу, плуралистичко становиште се битно разликује од релативистичког.

Приликом сумирања Берлиновог схватања вредносног плурализма, потребно је указати и на његове одређене недостатке. Говорећи о минималном језгру универзалне људске моралности - Берлин није довољно прецизан у односу на његово порекло и опсег. Сам Берлин признаје да не зна порекло ових вредности, али да емпиријским посматрањем можемо да утврдимо њихово постојање. Оно што већина различитих култура и заједница данас дели јесте, на пример, неодобравање ропства, гасних комора, мучења људи ради задовољства и ритуалних убистава. У минимални скуп базичних људских права такође спадају право на емигрирање, право на бар одређени степен слободе мисли и говора, као и забрана арбитражног хапшења и ретроактивне примене закона (видети Riley 2002, 89). Постојање оваквог минималног скупа вредности, односно заједничке моралности - „без које би друштва једва преживела” - јесте управо оно што разликује Берлиново схватање вредносног плурализма у односу на радикални релативизам и субјективизам (Franco 2003, 496).

РЕФЕРЕНЦЕ

- Berlin, Isaiah. 1980a. "Logical Translation." In *Concepts and Categories, Philosophical Essays*, ed. Henry Hardy, 56–80. London: Pimlico.
- Berlin Isaiah 1980b. "The Purpose of Philosophy." In *Concepts and Categories, Philosophical Essays*, ed. Henry Hardy, 1–11. London: Pimlico.
- Berlin, Isaiah. 1983. "Reply to Robert Kocis: Toward a Coherent Theory of Human Development: Beyond Sir Isaiah Berlin's Vision of Human Nature." *Political Studies* 31.
- Berlin, Isaija. 1992. *Četiri ogleda o slobodi*. Beograd: „Filip Višnjić”.

- Berlin, Isaiah. 1999. "Does Political Theory Still Exist?" In *Concepts and Categories, Philosophical Essays*, ed. Henry Hardy, 143–172. London: Pimlico.
- Berlin, Isaiah. 2013. "The Pursuit of the Ideal." In *The Crooked Timber of Humanity: Chapters in the History of Ideas*, 1–20. Princeton: Princeton University Press.
- Berlin, Isaiah and Williams, Bernard (1994), "Pluralism and Liberalism: A Reply." *Political Studies*, vol. XLII: pp. 306–309. doi.org/10.1111/j.1467-9248.1994.tb01914.x.
- Blokland, Hans. 1999. "Berlin on Pluralism and Liberalism: A Defence." *The European Legacy* 4 (4): 1–23. doi.org/10.1080/10848779908579978.
- Crowder, George. 1994. "Pluralism and Liberalism." *Political Studies* 42: 293–305. doi.org/10.1111/j.1467-9248.1994.tb01913.x.
- Feyerabend, Paul. 1993. *Against Method*. London: Verso.
- Franco, Paul. 2003. "The Shapes of Liberal Thought: Oakeshott, Berlin, and Liberalism." *Political Theory* 31: 484–507. doi.org/10.1177/0090591703254385.
- Galipeau, C. J. 1994. *Isaiah Berlin's Liberalism*. Oxford: Clarendon.
- Galston, William A. 2004. *The Implications of Value Pluralism for Political Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gray, John N. 1995. *Berlin*. London: Fontana Press.
- Kocis, Robert A. 1983. "Toward a Coherent Theory of Human Moral Development: Beyond Sir Isaiah Berlin's Vision of Human Nature." *Political Studies* 31.
- Parekh, Bhikhu. 1982. *Contemporary Political Thinkers*. Oxford: Martin Robertson.
- Riley, Jonathan. 2002. "Defending Cultural Pluralism: Within Liberal Limits." *Political Theory* 30: 68–96. doi.org/10.1177/0090591702030001004.
- Weinstock, Daniel. 1997. "The Graying of Berlin." *Critical Review* 11 (4).

Višnja Stančić*

Institute for Political Studies, Belgrade

Miša Stojadinović**

Institute for Political Studies, Belgrade

BERLIN'S UNDERSTANDING OF THE RELATIONSHIP BETWEEN VALUE PLURALISM AND MORAL AND CULTURAL RELATIVISM

Resume

The subject of this paper is thorough analysis of value pluralism and moral and cultural relativism, as different meta-ethical theories. The focus of the analysis is Berlin's understanding of value pluralism, distinction between value monism and pluralism, as well as the implications of this distinction. This topic is connected with other key issues, such as the concepts of freedom and human nature, therefore it is of great importance in the field of moral and political discussions. Drawing on the analysis of Berlin's view on value pluralism, the authors examine the most relevant critiques of this view, which interpret Berlin's understanding as radical pluralism, subjectivism, moral and cultural relativism and postmodernism. In that respect, the main purpose of this paper is to distinguish value pluralism from the above-mentioned standpoints. The authors will attempt to demonstrate that these critiques consist of wrongly derived implications of Berlin's understanding. In the light of the mentioned considerations, the authors conclude that the recognition of the existence of the minimal core of universal human nature and morality is what distinguishes value pluralism from subjectivism and relativism.

Keywords: Berlin, value monism, value pluralism, rationalism, moral and cultural relativism, subjectivism

---

* E-mail address: visnja.stancic@ips.ac.rs.

** E-mail address: misa.stojadinovic@ips.ac.rs.

* Овај рад је примљен 29. јула 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 26. августа 2022. године.